

ՊՈԼԻՆԵԶԱՑԻՆԵՐԻ ՆԱԽԱՀԱՅՐԵՆԻՔՆ

ԸՍՏ ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐԻ

(Pulotu/Polotu-Պուլոտու/Պոլոտու)

Պոլինեզիայի առեղծոածային մշակոյթի արմատների փընտըռտուքը շարունակուում է արդէն երկու դարից աւելի: Հետազօտողների միտքն զբաղեցնող բազմաթիւ հարցերից մէկը (թերեւս՝ ամենակարեւորը) այն է, թէ ո՞րտեղից են այդ կղզիներում յայտնուել այդքան մերձակից լեզուներ, նմանատիպ սովորոյթներ եւ նոյնածագում մշակոյթ ունեցող մարդիկ:

Պոլինեզացիների ծագման ու նախահայրենիքի վերաբերեալ կռահումներ կատարելուն, հնագիտական նիւթից բացի օգնում են նաեւ հէքեաթներն ու առասպելները, որոնք այդ պատճառով ունեն ոչ միայն գեղարուեստական, այլեւ պատմագիտական արժէք: Քաղաքակրթութեան հիմնական օջախներից իր մեկուսացուածութեան պատճառով եւ արդիւնքում Պոլինեզիայի բանահիւսութեան, դիցաբանութեան ու նաեւ լեզուի մէջ պահպանուել են աներեւակայելիօրէն հին ու նախնական ձեւեր ու թեմաներ, որոնց ուսումնասիրումը կարող է մեծապէս նպաստել պատմութեան հնագոյն շրջանի ամենակնճռոտ հարցերի լուսաբանմանը: Որոշ ուսումնասիրողների կարծիքով՝ աշխարհում ոչ մի տեղ հէքեաթներն ու առասպելներն այնքան պատմական տեղեկութիւններ չեն պարունակում, ինչքան Պոլինեզիայում¹:

Յայտնի է, որ տեղանունները եւս չափազանց կարեւոր նշանակութիւն ունեն որեւէ տարածքի հնագոյն բնակչութեան էթնիկ պատկանելութեան մասին ճիշտ եզրայանգումներ կատարելու համար՝ մի քանի պատճառներով.

ա.՝ դրանք երբեմն նման եզրայանգումներ կատարելու միակ միջոցն են լինում,

բ.- դրանց հիմքում չատ յաճախ բնիկների աստուածների կամ ցեղերի անուններն են լինում²,

գ.- զանգուածային տեղաշարժերի ժամանակ վերաբնակիչներն իրենց նոր հայրենիքը, բնակավայրերը, գետերը, լեռներն ու լճերն անուանակոչում էին նախորդ հայրենիքի անուններով:

Այս տեսակետից բացառութիւն չեն կազմել նաեւ պոլինեզացիների նախահայրերը. պոլինեզական աւանդութիւնները բազում յիշատակութիւններ են պահպանել նախնիների առասպելական հայրենիքի մասին՝ սերնդէսերունդ փոխանցելով երկրանուններ, տեղանուններ, ցեղանուններ, դիցանուններ եւ այլն: Եւ աւելի քան զարմանալի է, որ այդքան առատ փաստական նիւթի առկայութեան պայմաններում պոլինեզացիների ծագման եւ նախահայրենիքի տեղորոշման հարցերը ցայսօր մնում են վիճաբարոյց:

Պոլինեզացիների նախահայրենիքի տեղորոշման փնտռողների աշխարհագրութիւնը չափազանց տպաւորիչ է. առաջ են քաշուել բազմաթիւ, երբեմն իրարից խիստ տարբեր, յաճախ նոյնիսկ՝ իրարամերժ կարծիքներ:

Պոլինեզացիների առասպելական նախահայրենիքի տեղադրութեան «աշխարհագրութիւնը» բաւականին ընդարձակ է եւ ընդգրկում է համարեա բոլոր աշխարհամասերը. Եգիպտոսից ու Միջագետքից մինչեւ Հնդկաստան, Ինդոնեզիա, Չինաստան, Ամերիկա: ԺԹ. դարի սկզբին տարածուած մի վարկածի կողմնակիցները պոլինեզական մշակոյթը նմանեցնում էին Հին Եգիպտոսի մշակոյթին՝ գտնելով, որ եգիպտացիները Պոլինեզիա են հասել փիւնիկեցիների նաւերով: Յետագայում աւելի սակաւաթիւ կողմնակիցներ ունեցաւ այն վարկածը, որի համաձայն պոլինեզացիների նախնիները եկել էին Հնդկաստանից: Բաւականին հանրայայտ էր նաեւ Պոլինեզիայի բնակեցման «ամերիկեան» վարկածը, ըստ որի պոլինեզացիները գնացել են ոչ թէ արեւմուտքից արեւելք, այլ հակառակը: Այս տեսակետի կողմնակիցների ամենածանրակշիռ փաստարկը պոլինեզական եւ ամերիկեան մշակոյթների որոշ տարբերի անուրանալի ընդհանրութիւնն էր: Ընդ սմին հաշուի չէր առնում այն փաստը, որ պո-

2 ПОПОВ, А., Географические названия (введение в топонимику), Москва - Ленинград 1965, 8.

լինեզագիների ծագումնաբանական թեմայով աւանդութիւնները արեւմտեան կողմնորոշում ունեն:

Ահա թէ ինչ է գրում այդ մասին նորզելանդացի ազգագրագէտ եւ հնագէտ, 1927 թուականից Հոնոլուլուի (Հաւայեան կղզիներ) Բերնիս Պ. Բիշոպի անուան ազգագրութեան թանգարանի աշխատակից, իսկ 1936-ից՝ ցմահ (1951) տնօրէն, պոլինեզական լեզուների, մշակոյթի եւ ազգային սովորոյթների մեծ գիտակ Տէ Ռանգի Հիրոան³. «Ո՛րտեղից կարող էինք իմանալ մենք՝ պոլինեզացիներս, որ Արեւի մեր Դձ անուանումը համընկնում է եգիպտական Արեւի աստծոյ Ամոն-Ռա անուանը, եւ որ դա կարող է համարուել մեր՝ Եգիպտոսից վերաբնակեցման ապացոյց: Մաորիական առասպելում Ուրու երկրի յիշատակումը, որտեղ ապրել են մեր նախնիները, դիտւում էր որպէս ապացոյց այն բանի, որ նրանք ապրել են Միջագետքի Ուր քաղաքում: Նշենք, ի դէպ, որ ԱՐԱ բառն այդ առասպելի խօսուածքում նշանակում է ընդամենը «արեւմուտք»: Այն փաստը, որ Հին Իրանի Օրա նահանգի եւ Մանա նաւահանգստի անունները նմանահունչ են պոլինեզական բառերին, օգտագործւում է որպէս ապացոյց պոլինեզացիների՝ շատ հնում Բելուջիստանում ապրած լինելու մասին: Առասպելական վկայութիւնն այն մասին, որ պոլինեզացիներն ապրել են Իրիհիայում, տեղափոխւում է նախնիների հայրենիքը մի քիչ աւելի արեւելք՝ Հնդկաստան, որի մի մասը հնում կոչուել է Վրիխիա»⁴:

Մի կողմ թողնելով գիտական աշխարհում անլուրջ համարում ունեցող, ինչպէս նաեւ անհրաժեշտ գիտական հիմնաւորում չստացած կարծիքները, նշենք միայն, որ այսօր պոլինեզագէտների ճնշող մեծամասնութիւնը պոլինեզացիների նախահայրենիք է համարում Հարաւարեւելեան Ասիան: Այս վարկածը ե՛ւ ամենաշատ կողմնակիցներ, ե՛ւ, որ ամենակարեւորն է, բաւականին

3 Տէ Ռանգի Հիրոայի հայրը իռլանդացի էր, իսկ մայրը սերում էր նորզելանդական մաորիների առաջնորդների տոհմից: Մօրական տատից մանուկ հասակում լսած մաորիական լեզենդներն ու պատմութիւններն այնպիսի անցնելի տպաւորութիւն են գործել նրա վրայ, որ, լինելով մասնագիտութեամբ քիմիկ, նա առաւել յայտնի է դարձել որպէս ազգագրագէտ: Հեղինակել է հետեւեալ մեմագրութիւնները. *Vikings of the Sunrise* (1908), *Introduction to Polynesian Antropology* (1945), *Coming of the Maori* (1948), *Explorers of the Pasific* (1953):

4 ТЕ РАНГИ, Х., *Мореплаватели солнечного восхода*, Москва 1959, 29, 67.

լուրջ գիտական հիմնաւորումներ ունի. հնագիտական, մարդաբանական, մշակութային ու լեզուաբանական հետազոտութիւնները հաստատում են ինդոնեզիայի հնագոյն բնակիչների եւ պոլինեզացիների միջեւ մարդաբանական, հնագիտական, ազգագրական եւ լեզուաբանական անուրանալի ընդհանրութիւնների առկայութիւնը⁵: Ոչ պակաս կարեւոր փաստարկ է եւ այն, որ նախահայրենիքի մասին պատմող պոլինեզական աւանդութիւններն արեւմտեան կողմնորոշում ունեն. դրանցում ասւում է, որ իրենց նախահայրերը գնացել են «ծագող արեւին ընդառաջ»⁶, եւ որ ինչ-որ տեղ հիւսիս-արեւմուտքում է գտնուում այն բաղձալի դրախտային երկիրը, որը բոլոր առաքինի մարդկանց, բոլոր առաջնորդների, ռազմիկների հոգիների հանգստավայրն է, որտեղ վերադառնում են մահացածների հոգիները⁷:

Այս տարբերակի հետ համաձայնելուն խանգարում է մի շատ կարեւոր հանգամանք: Անպատասխան է մնում չափազանց կարեւոր մի հարց. ինչո՞ւ մեզ հասած բազմաթիւ տեղանուններ, որոնք նախահայրենիքից մնացած յիշատակներ են, այդպէս էլ չի յաջողում գտնել վերոյիշեալ երկրներում՝ հակառակ ուսումնասիրողների գործադրած ջանքերի: Պատասխանը կարող է լինել միայն մէկը. Հարաւարեւելեան Ասիան եղել է պոլինեզացիների նախահայրերի հերթական (կարելի է ասել՝ նախավերջին) հանգրուանը միայն: Իսկ պոլինեզացիների բուն նախահայրենիքը, կամ, այլ կերպ ասած, այն ելակետային տարածքը, որտեղից սկսուել է նրանց նախահայրերի՝ պատմութեան մէջ նախադէպը չունեցող ճանապարհորդութիւնը, դեռեւս գտնուած չէ: Դեռեւս գտնուած չէ դրախտային այն երկիրը, որի նկատմամբ անհուն

5 РОГИНСКИЙ, Я.- ЛЕВИН, М., *Основы антропологии*, Москва 1955, 432. БУНАК, В. - ТОКАРЕВ, С., *Проблемы заселения Австралии и Океании* // Сборник «Происхождение человека и древнее расселение человечества», Тр. Ин-та этнографии АН СССР, т. XVI, 1956, 517. АЛЕКСЕЕВ, В., *Географические очаги формирования человеческих рас*, Москва 1985, 148-149. KÖHLER, H., *Die Stellung der polynesischen Dialekte innerhalb der austronesischen Sprachen*, in *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, n. 100, 1950.

6 ТЕ РАНГИ, X., указ. раб., 67, Сказки и мифы Океании (сост. Пермяков Г., предисл. Мелетинского Е.), Москва 1970, 349.

7 ENGLERT S., *La Tierra de Hotu Matu a. Historia, etnologia y lengua de la Isla de Paskua. Padre Las Casas*, Chile 1948, 18. ТЕ РАНГИ, X., указ. раб., 28. ФЁДОРОВА И., *Мифы и легенды острова Пасхи*, Ленинград 1988, 8:

սիրով ու անպատմելի կարօտով են համեմուած նախահայրենիքի մասին պատմող պոլինեզական բոլոր աւանդութիւնները:

Պոլինեզական լեզուների եւ հայերէնի միջեւ բացայայտուած տարաբնոյթ ընդհանրութիւնները (առասպելաբանական, դիցանուանական, տեղանուանական, բառային, քերականական) բաւարար հիմք են ստեղծել պոլինեզացիների նախահայրենիքը Հայկական լեռնաշխարհում եւ յարակից տարածքներում փնտռելու համար⁸:

- 8 ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ, Լ., Արիացիների հետքերը Պոլինեզիայում, Ի ՀՀ ԳԱԱ Լրաբեր հասարակական գիտութիւնների, Թիւ 3, Երեւան 1998, 139-147: Պոլինեզական լեզուների հնդեւրոպական (հայկական) ենթաշերտը, Ի ՀՀ տարեկան գիտաժողովի նիւթերի ժողովածու, Երեւան 1999, 315-316: Բառային ընդհանրութիւններ հայերէնի եւ պոլինեզական լեզուների միջեւ, Ի ՀՀ ԳԱԱ Լրաբեր հասարակական գիտութիւնների, Թիւ 2, Երեւան 2000, 147-152: Հայկական (հնդեւրոպական) ենթաշերտ պոլինեզական լեզուներում (յօդուածաշար), Երեւան 2001, 104: Հայարմատ կրկնաւոր բարդութիւններ ռապանուներէն (Ջատկի կղզի) լեզուում, Ի ՀՀ տարեկան գիտաժողովի նիւթերի ժողովածու, 2 հտ., Երեւան 2001, 643-644: Հայկական լեռնաշխարհի նախամաշտոցեան ժառանգութեան եւ պոլինեզական ռոնգո-ռոնգո կոչուող գրի հնարաւոր առնչութիւնների մասին, Ի «Մաշտոցեան Դ ընթերցումներ» գիտաժողովի զեկուցումների հիմնադրոյթներ, Օշական 2002, 51: Պոլինեզական լեզուների ցա-յոգնակիակերտ մասնիկը եւ նրա հնարաւոր զարգացումները վաղնջահայերէնում, Ի «Մաշտոցից նարեկացի» գիտաժողովի զեկուցումների հիմնադրոյթներ, Օշական 2003, 16: Արագած լեռնանունն ծագումնաւոր վերականգնման փորձ, Ի «Արագածոտն. հոգեւոր եւ մշակութային ժառանգութիւն» յոբելեանական գիտաժողովի զեկուցումների հիմնադրոյթներ, Օշական 2003, 32: Հայկական լեռնաշխարհը առաջաւորասիական հնագոյն գրաւոր աղբիւրներում եւ պոլինեզացիների առասպելական նախահայրենիքը, Ի ՀՀ ԳԱԱ Պատմութեան ինստիտուտի «Հայկական լեռնաշխարհը հայոց եւ համաշխարհային բաղաձայնութեան բնորոշան» հայագիտական առաջին գիտաժողովի զեկուցումների հիմնադրոյթներ, Երեւան 2003, 23-24: Հայկական լեռնաշխարհը առաջաւորասիական հնագոյն գրաւոր աղբիւրներում եւ պոլինեզացիների առասպելական նախահայրենիքը, Ի ՀՀ ԳԱԱ Պատմութեան ինստիտուտի «Հայկական լեռնաշխարհը հայոց եւ համաշխարհային բաղաձայնութեան բնորոշան» հայագիտական առաջին գիտաժողովի նիւթեր, Երեւան 2004, 85-93: Պոլինեզացիների նախահայրենիքն ըստ տեղանունների, Ի ՀՀ ԳԱԱ Պատմութեան ինստիտուտի «Հայկական լեռնաշխարհը հայոց եւ համաշխարհային բաղաձայնութեան բնորոշան» հայագիտական երկրորդ գիտաժո-

Պէտք է խոստովանենք, որ մեզ համար ուրախալի եւ, մի-
աժամանակ, զարմանալի էր բաւականին ուշացումով բացայայ-
տել, որ տարբեր ժամանակներում եղել են գիտնականներ, որոնք
նման (կամ դրան մօտիկ) տեսակէտներ են յայտնել: Զարմանալին
այն էր, որ, չգիտես ինչու, դրանք հնչել են որպէս «ձայն բար-
բառոյ յանապատի» եւ ոչ միայն անհրաժեշտ գիտական հիմնա-
ւորում չեն ստացել, այլեւ ընդհանրապէս դուրս են մղուել գի-
տական շրջանառութիւնից: Օրինակ՝ շատ հետաքրքիր են ծա-
գումով պոլինեզացի երկու բանահիւսագէտների՝ Ա. Ֆորնանդե-
րի եւ Պերսի Սմիթի կարծիքները: Նրանցից առաջինը՝ Ա. Ֆոր-
նանդերը, պոլինեզացիներին համարում էր «սպիտակ կովկա-
սոիդներ (այն ժամանակուայ տերմինով՝ արիացիներ), որոնց
վրայ չափազանց մեծ ազդեցութիւն էր թողել միջագետքեան
քաղաքակրթութիւնը եւ որոնք Հարաւային Հնդկաստանում
խառնուել էին դրաւիդեանների հետ»: Երկրորդը՝ Պերսի Սմիթը,
գտնում էր, որ պոլինեզացիները Հնդկաստանի կովկասոիդ
բնակչութեան մի մասն են: Նրանց հետ համակարծիք էր նաեւ
Է. Բեստը: Մ. Բրաունը համոզուած էր, որ Պոլինեզական կղզի-
ներն առաջինը բնակեցրել են կովկասոիդ ժողովուրդները, որոնք
խօսում էին արխաիկ արիական լեզուներով, վերաբնակիչների ե-
րկրորդ եւ երրորդ օղիքները, նրա կարծիքով, նոյնպէս կովկա-
սոիդներ են եղել:

Ինչպէս նկատել էր Տէ Ռանգի Հիրոան, շատ յաճախ պոլի-
նեզացիների նախահայրենիքն այս կամ այն երկրում տեղադրող
վարկածի առաջադրման համար բաւական են եղել պոլինեզերէն
առանձին բառերի եւ որոշ երկրների առանձին տեղանունների
ակնյայտ նմանութիւնները: Հարկ ենք համարում նշել, որ նման
(պոլինեզերէն առանձին բառերի եւ Հայկական լեռնաշխարհի ա-
ռանձին տեղանունների) բացարձակ համընկումներ նոյնպէս կան
եւ դրանք ունեն երկու շատ կարեւոր տարբերութիւն.

ա) դրանց թիւը չի սահմանափակւում մէկ-երկուսով, ինչ-
պէս տեսանք վերոյիշեալ երկրների պարագայում եւ

դովի գեկուցումների հիմնադրոյթներ, Երևան 2005, 30-31: Պոլինեզե-
րէն-հայերէն ընդհանրութիւններին բնորոշ հնչիւնական որոշ երևոյթնե-
րի հնարաւոր առկայութիւնը մախամաշտոցեան հայերէնում եւ փաստա-
ցի դրսեւորումները գրաբարում, ի «Մաշտոցեան է ընթերցումներ» գի-
տաժողովի գեկուցումների հիմնադրոյթներ, Օշական 2005, 44-45:

բ) այդ զուգահեռների մեծ մասում առկայ է երկպալանային (ձեռնամաստային) լիակատար համընկում:

Բերենք օրինակներ. ռապանուերէն¹⁰ hakaku բառը նոյնական է Արցախի (Ղարաբաղ) Հադրուլի շրջանի Հակակու գիւղանուանը, horeko բառը՝ Արցախի Մարտակերտի շրջանի Թալիշ գիւղի մօտակայքում գտնուող Հոռեկայ վանքի անուանը, tumu բառը՝ Տումի գիւղանուանը, ava բառը՝ Աւան տեղանուանը եւ աւան տեղանուանակերտ վերջաւորութեանը եւ այլն:

Ինչ վերաբերում է երկպալանային համարժեքութեանը, նշենք, որ պոլինեզերէն ava «խաւար» բառի վերջնահնչիւնի անկումով ստացուող աւ արմատը հնդեւրոպական նախալեզուում նշանակել է «գիշերել, քնել», որի հայերէն հնչիւնափոխուած ագ ձեւը պահպանուել է ագանիլ «գիշերը մի տեղ անցկացնել, օթեւանել»¹¹ բայի մէջ, ինչով եւ նոյնանում է հայերէն աւան «գիւղաքաղաք, մեծ գիւղ» (իմա՝ օթեւան) բառի հետ¹²: Հր. Աճառեանն այն համարում է փոխառութիւն պՀլ.-ից, զուգահեռներն են հպրս. avahana-, «գիւղ, աւան», սանսկր. āvasana «քաղաք», avani «երկիր, հող», ասոր. avan «բնակիլ», avv an a «քնակարան, իջեւան, օթեւան», գերմ. wohnen «քնակիլ», թալմուղ. avn a «իջեւան», քրդ. aw ant «շէնք, շէն տեղ»¹³: Սրան կարելի է յաւելել նաեւ հայերէն աւթ - օթ «գիշերը մի տեղ անց կացնել» բառը, որ բնիկ հնդեւրոպական է եւ ծագում է հնիւ. au «գիշերել» արմատից¹⁴: Մէկ այլ օրինակ. ռապանուերէն horeko₁ (hore-ko) բառը նշանակում է «ապրել մեմակուքեան մէջ, լինել միայնակ», որի hore արմատն իր հերթին ունի «կտրել, հատել», «մասերի բաժանել», «կոտորակել», «կտոր (осколок, кусок)» իմաստներ: Արցախի նոյնանուն Հոռեկայ վանքը գտնւում է ամենամօտիկ Թալիշ գիւղից բաւականին (մի քանի կմ) հեռավորութեան վրայ, անտառի մէջ, բոլորովին մեկուսի մի վայրում:

10 Ռապանուերէնը հանրայայտ Զատկի կղզու (Ռապա Նուի) բնիկների լեզուն է:

11 Ա.ՃԱՌԵԱՆ Հ., Հայերէն արմատական քառարան, Ա., Երեւան 1971, 76:

12 Աճառեանն այն փոխառութիւն է համարում պահլաւերէնից: Բառի հայկական ծագումը հիմնաւորում ենք մէկ այլ կարեւոր տեղանուանական գուգահեռի հետ կապուած:

13 Ա.ՃԱՌԵԱՆ Հ., ՀԱԲ, Ա., Երեւան 1971, 353-354:

14 Ա.ՃԱՌԵԱՆ Հ., ՀԱԲ, Դ., Երեւան 1979, 609-610:

Մենք կարծում ենք, սակայն, որ միայն առանձին բառերի եւ յիշեալ տեղանունների նոյնիսկ բացարձակ համընկումները բաւականաչափ հիմնաւոր փաստարկներ չեն նման վարկածների ապացուցման համար: Կարեւորելով այն յայտնի փաստը, որ «խոշոր, նշանակալի օբյեկտների անուանումներն առաւել կայուն են», «մեծ գետերի, մեծ լեռների, մեծ քնակավայրերի եւ ջրային մեծ տարածութիւնների անունները պահպանում են հազարամեակներ շարունակ եւ էական փոփոխութիւններ չեն կրում»¹⁵ կանգ առնենք նման տեղանունների զուգահեռների վրայ:

Ինչպէս արդէն նշեցինք, բազմաթիւ նորայայտ լեզուական ու արտալեզուական ընդհանրութիւններն այսօր բաւարար հիմք են ստեղծել մեծ հաւանականութեամբ պոլիլեզացիների նախահայրենիքի «թեկնածու» երկրների շարքին աւելացնելու պատմական Հայաստանը, ի մասնաւորի՝ դրա կենտրոնական մասը՝ Հայկական լեռնաշխարհը: Վերոյիշեալ ընդհանրութիւնների մէջ իրենց բացառիկ կարեւորութեամբ առանձնանում են մի շարք ակնյայտ տեղացեղանական զուգահեռներ, որոնք, որքան էլ զարմանալի է, չեն արժանացել հետազոտողների ուշադրութեանը:

Բերենք մի քանի օրինակներ.

Vanuatu - երկրանուն Մելանեզիայում¹⁶ եւ Վանատուր (Vanatur) - դիցանուն հին հայկական դիցարանում, հիւրասիրութեան, հիւրընկալութեան աստուած, Arue - երկրանուն Պոլինեզիայում եւ նոյնարմատ բազմաթիւ տեղանուններ Հայկական լեռնաշխարհում. Արունի - հնագոյն երկրամաս Հայկական լեռնաշխարհում¹⁷, Արուաստան - երկրամաս հիւսիսային Միջագետքում,

15 ПОПОВ, А., указ. раб., 9-10:

16 Մելանեզիայում առկայ այս եւ այլ տեղանուններ, ասես, մատնանշում են այն ճանապարհը, որով անցել են պոլինեզացիների նախնիները՝ մինչեւ Պոլինեզիա հասնելը: Զպէտք է նաեւ մոռանալ, որ Ուկիանիայի քաժանումը Մելանեզիայի, Միկրոնեզիայի եւ Պոլինեզիայի խիստ պայմանական է. բաւական է ասել, որ մելանեզական շատ կղզիների քնակիչներ խօսում են պոլինեզական լեզուներով:

17 ՅԱԿՈԲԵԱՆ, Թ.- ՄԵԼԻԻԲ-ԲԱԽՇԵԱՆ, Ս.- ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ, Հ., Հայաստանի եւ յարակից շրջանների տեղանունների քառարան, Ե., 1986, 508-510 (այսուհետեւ՝ ՀՀՇՏԲ): Յետագայ բոլոր այն տեղանունները, որոնց համար առանձին սկզբնաղբիւր չի նշուի, քառարանից:

Արու - բլուր Մեծ Հայքի Տուրուբերան աշխարհի Տարօն գաւառում, Արումայ - լեռ Հայկական լեռնաշխարհում՝ յիշատակուած Թիգլաթպալասարի (ն. ֆ. 1116-1000) սեպագիր արձանագրութիւններում, Արունի - լեռ հնագոյն Տումմէ երկրում (ենթադրում են՝ Մեծ Զաք գետի աւազանում, Զաքրոսեան կամ Կորդուաց լեռնահամակարգում), Արուծ, Արուն, Արուկ, Արուն - գիւղանուններ եւ այլն¹⁸ :

Arava - ցեղանուն¹⁹ Նոր Զելանդիայում, նաեւ երկրանուն, գիւղանուն Պոլինեզիայում եւ Արաւանայ - երկրամաս՝ յիշատակուած աքքադական արձանագրութիւններում (նաեւ Արաւանայ ձեւով), Արաւա - գիւղ Մեծ Հայքի Տուրուբերան աշխարհում՝ յիշատակուած 1628 թ. մի ձեռագրում, Արաւտ - գիւղ Ճորոխի ստորին հոսանքի շրջանում, Արաւիս - գիւղանուններ Զանգեզուրում եւ Սիւնիք աշխարհի Երնջակ գաւառում, Արաւնայ (Արաւեճէ) - ստրատեգիայ Կապադովկիայում, նաեւ բնակավայր Մելիտենէ քաղաքից հիւսիս, յիշատակում է Պտղոմէոսը, Արաւտ, Արաւակ, Արաւակուս, Արաբուս եւ այլ տեղանուններ, ինչպէս նաեւ Արաւսեակ²⁰ գետ Արաքսի աւազանում, նրա ձախակողմեան վտակ Երնջակի օժանդակը:

Irihia - պոլինեզացիների առասպելական նախահայրենիքին տրուող անուններից մէկը, Orhia - սրբավայր, ծիսակենտրոն, Մարդ-Թռչունի նստավայրը Զատիկի կղզում եւ Արիւե/Արիւի - երկիր Հայկական լեռնաշխարհում՝ Վանայ լճից հարաւ-արեւմուտք (հմտ. նաեւ Հնդկաստանում՝ Վրիխա)²¹, Արիու երկրանուն է՝ յիշատակուած Արգիշթէ Բ-ի (ն. ֆ. 713-685) սեպագիր արձանագրութիւններից մէկում, որը գտնուել է Արաքսի հարաւային ափերին՝ Նախիջևանի դիմաց²², անտիկ աղբիւրները յիշատակում են Արֆաւայ՝ քաղաքանուն Արաքսի ձախ ափերի մօտակայքում՝ Արտաշատից արեւելք²³, Արիւտայ - հայաստան քաղաքանուն եւ այլն:

18 ՀՀՇՏԲ, 508-510:

19 Խեթերէն arava (արաւա) բառը նշանակում է «ազատ»:

20 ՀՀՇՏԲ, 393-395:

21 ТЕ РАНГИ, X., указ. раб., 67:

22 МЕЛИКИШВИЛИ, Г., Урартские клинообразные надписи, Москва 1960, 445:

23 ԿՍՐԱԳԻՕՋԵԱՆ, Յ., Սեպագիր տեղանուններ Հայկական լեռնաշխարհում եւ յարակից տարածքներում, հտ. Ա., 1, Երևան 1998, 129: STRABO, *The Geography*, I-VIII, Cambridge-London 1954-1961, XI, 14, 6:

Nairai - կղզանուն Պոլինեզիայում, Nauru²⁴ - երկրանուն եւ կղզանուն Միկրոնեզիայում եւ Նաիրի - (Nairi) Հայկական լեռնաշխարհի հնագոյն քաղաքական կազմաւորումներից մէկը: Մեզ հասած արձանագրութիւններից մէկում Վանի թագաւորական հարստութեան արքաներից մէկը՝ Սարգուրի Ա-ն (ն. ք. 840-825) իրեն կոչում է «... Տիեզերքի արքայ, Նայիրիի արքայ...»²⁵:

Rahi: Թաիթեյն rahi բառը նշանակում է «չատ», նաեւ «մեծաքանակ», «առատ, վարար (обильный)»: Այս բառի վերջնահնչիւնի օրինաչափ անկումով ստացուող rah-ը թէ՛ ձեւով եւ թէ՛ իմաստով նոյնական է Արաքս գետանունան Ռահ²⁶ անուանը, քանի որ Արաքսը դեռեւս հնուց յայտնի էր որպէս «ափերից դուրս եկող», կատաղի գետ. հին աշխարհի հեղինակներից մէկը՝ յոյն ողբերգակ Էսքիլոսը (ն. ք. VI-V դարեր) նրան բնութագրում է «անանցանելի», «անզուսպ», «վարար» մակդիրներով²⁷, իսկ հռոմէացի մեծ բանաստեղծ Վիրգիլիոսն անուանում է «կամուրջներ չհանդուրժող Արաքս»: Յատկանշական է, որ գետն Արաքս է կոչում իր երկու վտակների՝ Բասէն (Փիսոն) եւ Ախուրեան գետերի միախառնուելուց յետոյ միայն, այսինքն՝ երբ առաւել ջրառատ է, վարար, յորդահոս ու կատաղի:

Այսպիսով՝ առկայ է պոլինեզերէն rahi բառի եւ Արաքս գետանունան վկայուած Ռահ տարբերակի հնչիւնական (Rah-Ռահ) եւ իմաստային («առատ, վարար») լիակատար համընկում:

Ըստ Մովսէս Խորենացու՝ Արաքս (Երասխ) գետն անուանադրել է Արամանեակը՝ իր թոռան՝ Երաստի անունով²⁸: Կարծում ենք, որ Երաստ անունը չի կարող համարուել գետանունան նախնական ձեւ՝ երկու նկատառումով.

ա) այս անուանադրումը կատարւում է յետջրհեղեան ժամանակներում, այն դէպքում, երբ Արաքսը յայտնի է դեռեւս նախաջրհեղեան, նախապատմական ժամանակներից. այն իր Բասէն (Փիսոն) վտակով Եդեմի աշխարհագրական տեղադրութիւնը

24 Ի դէպ, մատուցելու առանձնակի տեղ է զբաղեցնում միկրոնեզական լեզուների մէջ եւ չի պատկանում բուն միկրոնեզական լեզուներին:

25 Հայ ժողովրդի պատմութեան քրեատմատիա, Երևան 1981, 39-40:

26 ԿՈՐԻԻՆ, Վարք Մեսրոպ Մաշտոցի, «Հայաստան», Երևան 1994, 92:

27 Հին յունական ողբերգութիւններ, Երևան 1990, 933-939:

28 ՄՈՎՍԷՍ ԽՈՐԵՆԱՑԻ, Պատմութիւն Հայոց, Տփլիս 1913, 39:

որոշակիացնող չորս գետերից (Փիսոն, Գեհոն, Տիգրիս, Եփրատ) մէկն է եւ

բ) աշխարհագրական առարկաները մարդկանց անուններով կոչելու սովորոյթն աւելի ուշածին երեւոյթ է. յայտնի է, որ ամենահնագոյն անունները գերազանցապէս նկարագրական բնոյթ են ունեցել, դրանցում արտացոլւում էր անուանող առարկայի ամենականառու յատկանիշը, ինչպէս վերոյիշեալ պարագայում է՝ գետի ջրառատ, վարար, առատահոս լինելը:

Մ. Աբեղեանը, հիմնուելով մատենագրական որոշ վկայութիւնների վրայ, գետանուան Ռահ տարբերակը համարում է Երասխ անուան աղճատուած ձեւ²⁹, ինչին մենք համաձայն չենք դարձեալ մի քանի պատճառներով.

ա) շատ կասկածելի է թուում այն հանգամանքը, որ այդ «աղճատուած» ձեւն այսպիսի երկպառակիւն (ձեւախմբաստային) լիակատար համընկում է ցուցաբերում թախթեղէն rahi բառի հետ այն պարզ պատճառով, որ պոլինեզական լեզուների եւ հայերէնի միջեւ մեր բացայայտած ընդհանրութիւնները³⁰ հիմք են տալիս բացառելու նման համընկումների պատահական լինելը,

բ) կարծում ենք, որ Ռահ տարբերակը պէտք է դիտել որպէս հնագոյն ձեւ թէկուզ այն հիմնաւորումով, որ հնագոյն արմատները ամենակարճն են եւ

գ) ինչպէս համոզուեցինք, վերոյիշեալ տեղանուանական զուգահեռների մէջ քիչ չեն այնպիսիք, որոնք գտնւում են Արաքսի աւազանում (Արաւսեակ³¹ գետ Արաքսի աւազանում, նրա ձախակողմեան վտակ Երնջակի օժանդակը, Արխու երկրանուն՝ յիշատակուած Արգիշթէ Բ-ի (ն. Ք. 713-685) սեպագիր արձանագրութիւններից մէկում, որը գտնուել է Արաքսի հարաւային ափերին՝ Նախիջեւանի դիմաց³², անտիկ աղբիւրները յիշատակում են Արքսատայ քաղաքանուն Արաքսի ձախ ափերի մօտա-

29 ԿՈՐԻԻՆ, Վարժ Մեսրոպ Մաշտոցի, «Հայաստան», Երեւան 1994, 134, ծնթ. 79:

30 Տպագրութեան պատրաստուող «Հայերէն-ռապանուերէն բառային ընդհանրութիւնների բառարան»ը ներկայումս ընդգրկում է 2000 բառ (այն դէպքում, երբ ռապանուերէն լեզուի բառարանն ընդգրկում է 6000 բառ եւ արտայայտութիւն), բացայայտուած են բազմաթիւ ֆերականական, դիցանունական եւ այլ ընդհանրութիւններ:

31 ՀՀՇՏԲ, 393-395:

32 МЕЛИКИШВИЛИ, Г., указ. раб..

կայքում՝ Արտաշատից արեւելք³³, Արաւիս անունով բազմաթիւ գիւղանուններ Զանգեզուրում եւ Միւնիքի Երնջակ գաւառում), ինչն աւելի հաւանական է դարձնում հնչիւնական եւ իմաստային համարժեքութեան վրայ հիմնուած այդ զուգահեռը:

Սակայն կայ նաեւ աւելի կարեւոր մի հանգամանք. պոլիւնեղական լեզուների եւ հայերէնի միջեւ բացայայտուած օրինաչափ հնչիւնափոխական հերթագայութիւնները հիմք են տալիս պնդելու, որ Կորիւնի յիշատակած Ռահ տարբերակը գետանուան ելակէտային ձեւն է, որից, ինչպէս ցոյց կը տրուի ստորեւ, օրինաչափօրէն ծագել են Արաքս գետանուան՝ մեզ ծանօթ համարեալ բոլոր տարբերակները:

Թաիթերէն rahi (վերջին վանկի հնչահապաւման արդիւնքում) > rah (= Ռահ) (հայերէն - պոլիւնեղերէն բառային ընդհանրութիւններին բնորոշ ա նախահնչիւնի յաւելումով)³⁴ > Arah (պոլիւնեղական լեզուներին յատուկ h > s հերթագայութեամբ)³⁵ > Aras (խուլ շփականի յետագայ ձայնեղացմամբ)³⁶ > Araz (= Արազ): Նոյն Aras-ից՝ (պոլիւնեղական լեզուներին, ինչպէս նաեւ հայերէն-պոլիւնեղերէն բառային զուգահեռներին յատուկ a > e ձայնդարձի արդիւնքում) > Eras (= Երաստ, Երասխ):

Վերոյիշեալ Arab-ից, հայերէն-պոլիւնեղերէն բառային զուգահեռներին յատուկ մէկ այլ՝ h > ի հերթագայութեամբ³⁷ > Արաի (հմտ. վկայուած Արաիէս եւ Արաիիս անուանաձեւերը, որոնց մէջ ես/-իս-ը օտար վերջաւորութիւններ են), նաեւ Արաիս

33 ԿԱՐԱԳԵՕԶԵԱՆ Յ., անդ: STRABO, ibidem.

34 Տե՛ս՝ ռապանուերէն raa «արեւ», - հայ. արեւ «արեւ», ռապ. rae₁, te rae «առաջին» - հայ. առաջին, ռապ. rahe (rae₁) «առաջին» - հայ. առաջին, ռապ. rua₃ «փոս, խանդակ», «ջրհոր» - հայ. առու «առու» եւ այլն:

35 Տե՛ս, օրինակ, Havaiki/Savaii, tahi/tasi, aho/aso, hara/sala, hiku/siku եւ այլն:

36 Տե՛ս նաեւ՝ haro «գարդ» - հայ. (զ)արդ, hare «քափել, գցել», հայ. Հեղում, գեղում եւ այլն:

37 Տե՛ս՝ ռապանուերէն huki/huki₂ (huki-huki) «խոցել, ծակծկել» - հայերէն խոդխոդումն «սպանումն խողխողմամբ սրոյ», hirohiro (hiro-hiro) «խառնել, լուծել» - հայ. խառնել (խառն), hava «խաւար» հայ. խաւ «արմատ խաւարի, քաւ ինչ», hatuhatu, (hatu-hatu), «խեղաքիւրել» - հայ. խաքարեմ «աւերել, եղծանել», haro «քարճրացնել խարխիւլ» - հայ. խարխիւ «խարխիս», hara₁ «սխալ, սխալուել» - հայ. խալտիւ «սխալիլ», hare₁ «տուն, խրնիք» հայ. հիւղ, խուղ «խրնիք» եւ այլն:

(Արաքսն այսպէս է անուանուում նրա ստորին հոսանքի շրջանում՝ Արցախում):

Դարձեալ վերոյիշեալ Arah-ից պոլինեզական լեզուներին, նաեւ հայերէն-պոլինեզերէն բառային գուգահեռներին յատուկ $h > k$ հերթագայութեամբ³⁸ եւ հայերէնում խուլ պայթականի յետագայ շնչեղացմամբ $> \text{Արափ(u)}$:

Նման համընկումների ցանկը կարելի է շատ երկար շարունակել, բայց յարմար ենք գտնում առաւել մանրամասնօրէն կանգ առնել դրանցից մի քանիսի, յատկապէս պոլինեզական տարբեր կղզիների բնակիչների կողմից նախահայրենիքին տրուող ընդհանրական անունների վրայ:

POLOTU/PULOTU: Պոլինեզացիներն իրենց համարում են եկուորներ, որոնք այժմեան բնակութեան կղզիներ են հասել իրենց ընդհանուր նախահայրենիք Հաւաիկիից (Hawaiki)³⁹: Բացառութիւն են կազմում Արեւմտեան Պոլինեզիայի՝ Տօնգայ եւ Սամոայ կղզեխմբերի բնակիչները, որոնք իրենց տեղաբնիկ են համարում: Մասնագէտները, սակայն, նշում են, որ այս կղզիներում նոյնպէս պահպանուել են աւանդութիւններ (ճիշդ է՝ սակաւաթիւ), որոնցում ասուում է, որ իրենց նախահայրերը եկուոր են: Որոշ գիտնականների կարծիքով՝ վերոյիշեալ կղզիներն անհամեմատ աւելի շուտ են բնակեցուել, այդ պատճառով էլ նախահայրենիքի մասին պատմող աւանդութիւնները մոռացուել են, կամ, աւելի ճիշտ, հատուկեմտ աւանդութիւններ են պահպանուել: Պահպանուած աւանդութիւններում էլ նախահայրենիքի՝ պոլինեզացիների ճնշող մեծամասնութեան համար ընդհանրական Հաւաիկի անուանը փոխարինում է Pulotu/Polotu (Պուլոտու/Պոլոտու) երկրանունը: «...ինչ վերաբերում է առաջնորդների ու հերոսների հոգիներին, ապա նրանք վերադառնում են երջանիկ մի երկիր Արեւմուտքում, որը մեծ մասամբ նոյնացւում է պոլինե-

38 Տե՛ս՝ ոսպանուերէն hirihihi, (hiri-hiri) «գանգուր» - հայերէն հիւսկեհկոյր, գոուգ «գանգուր», hutihuti (huti-huti) «հաւափել» - հայ. կոյտ, քրքկոյտկոյտ անել «կուտակիլ, հաւափել», havahava (hava-hava) «կախ գոյնեւրը», «կաւայիմ» - հայ. կաւ «կաւահող», haro «ֆաշել, ձգել» - հայ. ֆարշումն «ձգումն, քերումն», ֆարշնմ «ձգել գլնի իւր, կամ յիմֆն» եւ այլն:

39 ТЕ РАНГИ, Х., указ. раб., 69. ФЁДОРОВА, И., Мифы и легенды острова Пасхи, Ленинград 1988, 6.

զացիների նախահայրենիք Հաւաիկիին, իսկ Սամոայում եւ Տօնգայում այդ երկիրը կոչւում է Պուլոտու»⁴⁰:

Տօնգայում հաւատացած են, որ իրենց հայրենիքից շատ ու շատ հեռու՝ հիւսիս-արեւմուտքում, գոյութիւն ունի Պուլոտու անունով կղզի, որ մեծ է իրենց արշիպելագի բոլոր կղզիներից՝ միասին վերցրած: Այն, ըստ ավանդութիւնների, Տօնգայի առաջնորդների հոգիների նստավայրն է (տօնգայական Օլիմպոսը), որն ընկալւում է ե՛ւ որպէս դրախտ, ե՛ւ որպէս «մահացածների երկիր»⁴¹:

Հայկական լեռնաշխարհի մասին հնագոյն պատկերացումների առանձին դրուագներ են պահպանուել համաշխարհային քաղաքակրթութեան բնօրրաններից մէկի՝ Առաջաւոր Ասիայի ուրոշ ժողովուրդների դիցավիպական աշխարհընկալումներում: Յայտնի փաստ է, որ հին միջագետքեան աշխարհընկալումներում Հայաստանի աստուածայնութեան ընկալման երկակիութիւն գոյութիւն ունէր՝ դրական եւ բացասական իմաստներով: Հայկական լեռնաշխարհի իրական-պատմական տարածք Յարալին նախ համարուել է աստուածների բնակավայր, ապա նաեւ՝ անդրաշխարհ⁴²: Ինչպէս տեսնում ենք, նոյն պատկերացումներն առկայ են նաեւ պոլինեզական նախահայրենիքի պարագայում: այն մի դէպքում հանդէս է գալիս որպէս «հնագոյն երկիր», «առաջնածին երկիր», «երկրների մայր», «բոլոր երկրների, աստուածների, արքաների ու մարդկանց հայրենիք»⁴³, մէկ այլ դէպքում պատկերացում է իբրեւ «անդրաշխարհ»:

Իսկ այժմ բուն Pulotu/Polotu երկրանունն մասին:

Պոլինեզական լեզուներին յատուկ է $r > l$ իրացում: Այն առաւելապէս գործում է վերոյիշեալ տօնգայ եւ սամոայ լեզուներում, մասնակիօրէն՝ Թաիթի լեզւում եւ իր լիակատար աստի-

40 Сказки и мифы Океании, Москва 1970, 358.

41 ФЕДОРОВА, И., Следы шаманизма в фольклоре полинезийцев. О языках, фольклоре и литературе Океании, Москва 1978, 196.

42 KOMOROCZY, G., Das muthiche Goldland Harali im Alten Vorderasien, in Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungariae, Tomus XXVI (1), 1972, 113-123.

ՄՈՎՍԻՍԵԱՆ, Ա., Սրբազան լեռնաշխարհը, Երևան 2000, 17-19:

43 ТЕ РАНГИ, Х., указ. раб., 66.

ճանին է հասել հաւայերէն լեզուով, որտեղ Ի-ին բոլոր դիրքերում փոխարինել է Լ-ն (հաւայերէնը չունի Ի հնչիւնը):

Բերենք օրինակներ. ռապանուերէն ruru, տոնգայ lulu, սամայ lulu, թաիթերէն ruru, հաւայերէն lulu;

ռապ. rāgi, տոնգայ langi, սամայ lagi, թաիթ. ra'i, հաւայ. la'i, մաորի rangi, մանգարեւայ rāgi, տուամոտու rāgi;

ռապ. riri, տոնգայ lili, սամայ lili, թաիթ. riri, հաւայ. lili, մաորի riri, մանգ. riri, տուամ. riri;

ռապ. rima, տոնգայ nima, սամայ lima, թաիթ. rima, հաւայ. lima, մաորի rima, մանգ. rima, տուամ. rima;

ռապ. rogo, տոնգայ longo, սամայ logo, թաիթ. ro'o, հաւայ. lono, մաորի rongō, մանգ. rogo, տուամ. rogo;

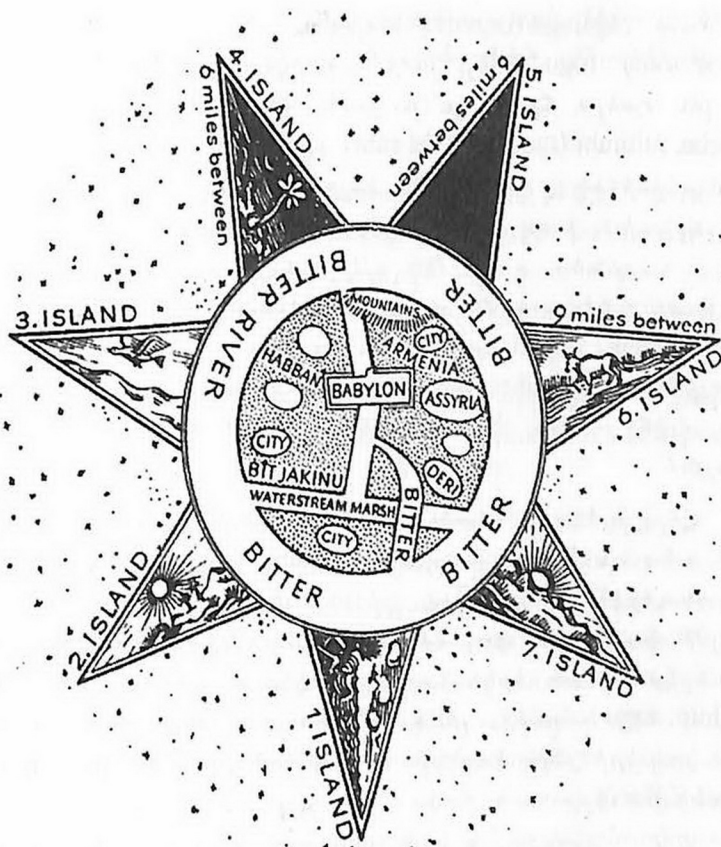
ռապ. ria, տոնգայ liha, սամայ lifa, թաիթ. riha, հաւայ. liha, մաորի rika:

Հնչիւնական այս հերթագայութիւնը հնարաւորութիւն է ընձեռում վերականգնելու նախահայրենիքին տրուող Pulotu/Polotu երկրանունն *Purotu/*Porotu նախաձեռ: Վերջինս էլ նոյնանում է Հայկական լեռնաշխարհի Եփրատ գետանունն աքքադական Պուրատտու (Purattu) տարբերակին՝ դրանով իսկ պոլի-նեզացիների առասպելական նախահայրենիքը մէկ անգամ եւս «գամելով» Հայկական լեռնաշխարհին:

Նոր բացայայտուած տուեալները յուշում են, որ երկրանունն նախնական (եւակէտային) իմաստը կարող էր կապուած լինել «խաւարի» եւ «ջրերի» կամ «փոսի» եւ «ջրի» հետ: Փորձենք ստուգաբանել այն՝ յենուելով ռապանուերէն լեզուի տուեալների վրայ, որը նման դէպքերում եւակէտային է համարւում:

Ըստ ամենայնի՝ այն բաղադրեալ կազմութիւն է եւ կազմուած է ռապ. po/ pu եւ rotu արմատներից: Առաջին տարբերակով (Po-rotu) երկրանունը ստուգաբանւում է որպէս ռապ. po «երեկոյ, գիշեր, մութ, խաւար» եւ roto «ճահիճ, լիճ» արմատներից կազմուած բաղադրեալ կազմութիւն՝ խաւար (Մութ) ճահիճ (լիճ) իմաստով:

Յիշեցնենք, որ աշխարհի հին բաբելոնեան քարտէսի վրայ որպէս աշխարհը շրջապատող ովկիանոսի կենտրոն նշանակուած է Բաբելոնը՝ Եփրատի վրայ, Լեռները՝ գետի ակնադիւրներէ շրջանում, եւ ճահիճները՝ Եփրատի գետաբերանին (տե՛ս նկարը):

Աւելացնենք, որ վերոյիշեալ $r > 1$ իրացումն առկայ է ոչ միայն պոլինեզական լեզուներում, այլեւ ռապանուերէն - հայերէն բառային ընդհանրութիւններում⁴⁴, ինչը հիմնովին հերքում է աւանդական այն թիւր կարծրատիպը, թէ հին հայերէնը չի ունեցել ը-ով սկսուող արմատներ: Ասուածը հիմնաւորելու համար բերենք օրինակներ. ռապ. rano/lano «սար» - հայ. լեռոն «լեռ, սար», ռապ. rivariva (riva-riva) «հրաշալի» - հայ. լի, լաւ «անթերի, կատարեալ», ռապ. rava «ստանալ, ունենալ, օգուտ քաղել» - հայ. լի «առատ, բերրի» (ինչպէս նաեւ լաւ «լաւ»), ռապ. regorego (rego-rego) «մերկ», «ճաղատ» - հայ. լերկ «բուսականութիւնից զուրկ, ամայի», ռապ. reo «լեզու» - հայ. լեզու լե-

44 Այս հիմնահարցը մանրամասնօրէն վերլուծուած եւ հիմնաւորուած է տպագրութեան պատրաստուող «Հայ-պոլինեզեան լեզուական առնչութիւններ» մենագրութեան մէջ:

զու, ռապ. ragaraga (raga-raga) «լողալ» - հայ. լոգ(անք), լող «լողալ», ռապ. rogo «լսել, լուր ուղարկել, լրաբեր, հաղորդում» - հայ. լու «լսել», հրամ. լո'ւք, յոգն. հրամ. լուա'յք «լսէ՛ք», ռապ. rehehe, rahirahi (maeha) (rahi-rahi) «բարակ» - հայ. լաղողզիկ, բրբ. լ(ը)ղար «նիհար», ռապ. roho «գլուխ, գանգ» - հայ. գլուխ, բրբ. կլոխ «գլուխ», ռապ. roriori «ծօծուել, օրօրուել», հայ. լուլ, լիլլօ «խիստ հարբած», ռապ. rari «թրջուել, խոնաւանալ» - հայ. լի, լլ «Ջրալի ցեխ, տիղմ», ռապ. raga «հոսել, առաջացնել ջրափոս» - հայ. լական, լեկան «բառ ումկ. որ ըստ գրոց՝ կոնք», նաեւ լիկ, լիմ «լիճ», «աւազան», ինչպէս նաեւ վերոյիշեալ ռապ. roto «ճահիճ», «լիճ» - հայ. լիկ, լիմ «լիճ», roto iti «ջրափոս» - հայ. լնակ եւ այլն):

Վերոյիշեալից հետեւում է, որ պոլինեզական նախահայրենիքի անուան Polotu տարբերակը քնիկ հայկական կազմութիւն է. ռապանուերէն po «երեկոյ, գիշեր, մութ, խաւար» բառի քնիկ հայերէն զուգահեռը քալ «մէգ, մռայլ, մթին, մթագոյն» բառն է, իսկ երկրանուան երկու տարբերակների համար ընդհանրական roto/loto, raga «ճահիճ, լիճ», «ջրհոր», «հոսել, առաջացնել ջրափոս» բառերի քնիկ հայերէն զուգահեռները՝ լիկ, լիմ «լիճ», «աւազան» բառերը:

Իսկ այժմ երկրանուան Puratu (Pu-ratu) տարբերակի pu արմատի մասին, որը ռապանուերէն լեզւում ունի «փոս», «անցք», «ջրհոր», «ջրապտոյտ» իմաստներ: Հայերէնում նրա ակնյայտ համարժէքը հէնց փոս բառն է: Իսկ եթէ նկատի ունենանք, որ այն նշանակում է նաեւ «ջրհոր», «ջրապտոյտ», այսինքն՝ «փոս, որի մէջ ջուր է հաւաքուած», ապա նրա մէկ այլ համարժէք պէտք է համարել հայերէն չստուգաբանուած ոփ, օփ (հոփ) բառերը (հակադարձ ընթերցմամբ), որոնք ունեն «խոռոչ, փոս, որի մէջ ջուր է հաւաքուած» իմաստ: Դրանց վերջին՝ հոփ տարբերակը նոյնական է ռապ. kopu «փոր» բառին (ռապանուերէնին յատուկ h>k հերթագայութիւնը, ինչպէս տեսնում ենք, այս դէպքում գործում է հայերէն-ռապանուերէն զուգահեռում՝ հոփ(ու) >kopu: Ի դէպ, այս բառը պատկանում է պոլինեզական լեզուների բառապաշարի հնագոյն (աւստրոնեզական) շերտին⁴⁵, որը կազ-

45 Լեզուաբանական նորագոյն հետազոտութիւնների արդիւնքում աւստրոնեզական լեզուների տարիքը գնահատուում է 40-50 հազար եւ աւելի տարի:

մոժմ է պոլինեզական լեզուների բառապաշարի միջուկը եւ լայնօրէն ներկայացուած է նաեւ ինդոնեզական, մելանեզական ու միկրոնեզական լեզուներում:

Երկրանուան երկու տարբերակների մէջ բնիկ հայերէն լիկ/լիճ ընդհանուր բաղադրիչի առկայութիւնը, po/pu համարժէքութիւնը եւ po արմատի բնիկ հայերէն քալ զուգահեռն ապացուցում են նաեւ չստուգաբանուած համարուող ոփ, օփ (հոփ) արմատի բնիկ հայկական ծագումը:

Վերջինս երկրանուան pu արմատի փոխարէն տեղադրելիս ստանում ենք. Pu-rotu (Pu=Ոփ, Հոփ) > Ոփ-րատ(ու)/Հոփ-րատ(ու), որից մինչեւ Եփրատ ընդամէնը մէկ քայլ է:

Այսպիսով, պոլինեզական նախահայրենիքին տրուող՝ Տօնգայ եւ Սամոայ կղզեխմբերի բնակիչների համար ընդհանրական Polotu/Pulotu երկրանունը հնչիւնական կառուցուածքով համարժէք է Եփրատի՝ ցայսօր թիւրիմացաբար աքքադերէն համարուող Պուրատտու անուանը⁴⁶, աշխարհագրական առումով համընկնում է Եփրատի աւազանին, մասնաւորապէս՝ աշխարհի հին բաբելոնեան քարտէսի վրայ Եփրատի գետաբերանի շրջակայքում նշուած «Ճահիճներ»-ին, իսկ լեզուական առումով քնիկ հայկական կազմութիւն է, ինչն ապացուցում է, որ գետն անուանադրուել է հայախօս, հայալեզու հանրութեան կողմից: Սա իր հերթին նշանակում է, որ հայախօս, հայալեզու հանրութեան բնակութեան սահմանները նախապատմական ժամանակներում հասնում էին ընդհուպ մինչեւ Եփրատի գետաբերանի շրջակայքը:

Պատկերն առաւել ամբողջացնելու համար աւելացնենք մէկ այլ, ոչ պակաս հետաքրքիր ընդհանրութիւն եւս. պարզում է, որ, ի տարբերութիւն իրենց «աստուածների սերունդներ» եւ «արեւի սերունդներ» համարող պոլինեզացիների՝ այս կղզիների բնակիչներն իրենց համարում են... «որդի սերունդներ (потомки червя)»⁴⁷: Իսկ հայ մատենագրութեան մէջ յիշատակութիւններ

46 Յաւօֆ, մենք հնարաւորութիւն չունէինք պարզելու, թէ Պուրատտու ա. նունն արդեօք ստուգաբանում է աֆֆադերէնով, թէ՞ ոչ:

47 Сказки и мифы Океании, Москва 1970, 358.

են պահպանուել Որդունի նախարարական տոհմի մասին, որն իշխում էր պատմական Բասէն գաւառում⁴⁸:

Ընդհանրացնելով բերուած փաստերը՝ յանգում ենք հետեւեալ եզրակացութիւններին.

1) Պոլինեզացիների առասպելական նախահայրենիքից յիշատակ մնացած եւ նոյնիսկ սրբացուած բազմաթիւ տեղանունների բացակայութիւնը Հարաւարեւելեան Ասիայում եւ Ինդոնեզիայում (որտեղից ապացուցուած է համարուում պոլինեզացիների գաղթը) վկայում է այն մասին, որ յիշեալ տարածքը եղել է վերջիններիս հերթական հանգրուանը միայն, բայց ոչ երբեք այն ելակէտային երկիրը, որտեղից սկսուել է պոլինեզացիների նախահայրերի աննախադէպ ճանապարհորդութիւնը:

2) Պոլինեզական լեզուների եւ հայերէնի միջեւ բացայայտուած դիցաբանական, դիցանուանական, տեղացեղանուանական, բառային, քերականական, նաեւ այլ արտալեզուական ընդհանրութիւնները բաւարար հիմք են ստեղծել պոլինեզացիների առասպելական նախահայրենիքը պատմական Հայաստանում եւ յատկապէս՝ Հայկական լեռնաշխարհում տեղադրելու համար:

3) Վերոյիշեալ ընդհանրութիւնների մէջ առանձնապէս կարեւորում են բացայայտուած տեղացեղանուանական զուգահեռները, որոնցից են. պոլ. Vanuatu – հայ. Վանատուր, պոլ. Irihia, Orhia – հայ. Արիւէ/Արիւի, պոլ. Nairai, Nauru – հայ. Նաիրի, պոլ. Arue – հայ. Արու, Արուայ, Արուծ, Արուկ, Արուն, պոլ. Arava – հայ. Արաւաս, Արաւիս, Արաւանայ/Արաւենէ, պոլ. Rahi – Ռահ (Արաքս գետանուն՝ հայ մատենագրութեան մէջ վկայուած տարբերակ) եւլն:

4) Արեւմտեան Պոլինեզիայի (Տօնգայ եւ Սամուայ կղզեխմբեր) բնակիչների կողմից իրենց ընդհանուր առասպելական նախահայրենիքին տրուող Polotu/Pulotu երկրանունը նոյնական է Եփրատ գետանունն՝ աքաղական համարուող Purattu տարբերակին:

5) Պոլինեզական լեզուների տուեալների հիման վրայ կատարուած ստուգաբանութիւնն ապացուցում է՝

ա) երկրանունն քնիկ հայկական ծագումը,

48 ՄՈՎՍԷՍ ԽՈՐԵՆԱՅԻ, Պատմութիւն Հայոց, Տփղիս 1913, 38, 114: ՓԱԽՍՏՈՍ ԲԻԻԶԱՆԻ, Պատմութիւն Հայոց, Երեւան 1987, 19:

բ) նախնական/ելակէտային իմաստը,

գ) վերջինիս հաւանական տեղադրութիւնը Յփրատի աւազանում, մասնաւորապէս՝ նրա գետաբերանի շրջակայքում:

Վերոյիշեալ ընդհանրութիւնները, ինչպէս նաեւ հին աշխարհի դիցա-վիպական ընկալումներում առկայ Հայաստանի կերպարի եւ պոլինեզացիների առասպելական նախահայրենիքի համարժեքութեան մասին վկայող այլ փաստեր ապացուցում են, որ պատմական Հայաստանը եւ ի մասնաւորի՝ Հայկական լեռնաշխարհը այն ելակէտային տարածքն է, որտեղից պոլինեզացիների նախահայրերը ցամաքաւորուել են «ծագող արեւին ընդառաջ»...

ԼԵՅԼԱ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ

Summary

POLYNESIANS' PARENT LAND BY TOPONYMS (Pulotu/Polotu)

LEYLA STEPANYAN

The geographical scope of Polynesian parent land is extremely wide and covers almost all the continents. Based on anthropological, archaeological, ethnographic, cultural and linguistic undeniable commonalities, today the overwhelming majority of Polynesian-researchers consider the Southeast Asia as Polynesians' parent land. Despite the mythical homeland of their ancestors' toponyms, it is impossible to explore them in the mentioned countries.

In the last decade various revealed Armenian-Polynesian (mythological, mythological, toponymic, lexical and grammatical) commonalities create quite strong basis to place the Polynesians' parent land in the Armenian Highland.

The article presents a number of toponymic examples, mel. like *Vanuatu* – arm. *Vanatur*; pol. *Irihia*, *Orhia* – arm. *Arkhe/Arkhi*; *Nairai*, *Nauru* – arm. *Nairi*; pol. *Arue* – arm. *Aru*, *Arua*, *Aruts*, *Aruk*, *Arun*; pol. *Arava* – arm. *Aravas*, *Aravis*, *Aravana/Aravene*; pol. *Rahi* – *Rah* (options of Arax river) etc.

The article brings examples, when Tonga and Samoa island residents (Western Polynesia) given toponimic names by ancestors *Pulotu/Polotu* coincide with Euphrates river name *Purattu* (Պուրատտու) option. Based on Polynesian language etymology, it is possible to reveal the background/basic/preliminary meaning of the names, the indigenous origin and probable location on the Euphrates riverbank.